

Ягелонская ідэя і палітыка на ўскраінах¹

Канстанцыя Скірмунт

Выдатная Ягелонская ідэя, якая калісьці зіхацела над Польшчай і злучанымі з ёю народамі, сёння цалкам апынулася ў цемрадзі і смуге невядомай будучыні.

Сённяшняя Польшча яе не разумее.

Нельга сказаць, што сёння ў Польшчы ўвогуле няма глыбокіх розумаў і сэрцаў, якія бачаць гэту заслоненую зорку і адчуваюць яе дабрадзейныя промні. Але польскае грамадства паўсюдна страціла ўсялякае паняцце пра гэту ідэю. Няма яе ні ў кабінетах міністраў, ні ў рэдакцыях ці на старонках газет, ні ў вулічным натоўпе, ні паўсюль, дзе пануюць, кіруюць, дзейнічаюць. Следы яе няма і ў Сейме. Наадварот, часамі там можна пачуць толькі яе жарслівыя аспрэчванні – і гэта з найбольш прагрэсіўнага боку...

Ці заўсёды так мусіць быць?

Ніводны чалавек, ніводная нацыя не можа беспакarana адмовіцца ад сваёй мэты, місіі, якую абцяжараная і надзеленая. Місія – гэта праца, пакуты і барацьба, але ў канцы яе чакае слава і моц. Польшча, каб падхапіць вялікую гістарычную місію, сваю і братнюю – Ягелонскую ідэю, *не ў старых, а ў новых формах* – мусіць зрачыся нацыяналістычнага самалюбавання, зразумець душы нацый, з якімі яна перажыла стагоддзі, дапамагчы ім у *сучасным* развіцці і разам з імі будаваць на ўсходзе абарончы вал веры і цывілізацыі. Калі ж Польшча застанецца ў сваёй этнічнай і эгаістычнай слепаце, то тым самым зраецца маральнай і палітычнай велічы.

Мы разумелі Ягелонскую ідэю двума спосабамі, і яна сапраўды мае два абліччы, але заўсёды была ідэяй Яднання.

Аблічча мінулага – гэта злучэнне каронаў у адным родзе – ад чэшскай Прагі да Вязьмы і Кіева. Праз злучэнне каронаў гэта і злучэнне

¹ Перакладзена паводле: Skirmuntt, Konstancja (1925). *Idea Jagiełłońska – a polityka kresowa*. Wilno: Tłocznia "Lux".

краін і народаў – цяжкое і нетрывалае з прычыны адметнасці патрэбаў і палітыкі розных краёў, кароткачасовае з-за нетрываласці дынастыі і яе долі. Аблічча, што глядзіць у будучыню – гэта даўня, хочацца сказаць вечная, супольная палітыка, супольная цывілізацыя праз злучэнне трох нашых народаў – Польшчы, Літвы і Расіі. Тры народы калісьці збудаваці шанаваную агульную моц, якая сапраўды трывала некалькі стагоддзяў.

Чаму ж яна заняпала? Адказ усім вядомы. Паноўнаму стану не хапала дабрадзейнасці, а з заняпадам дабрадзейнасці стала не хапаць і палітычнага розуму. Выцершы кроў і слёзы, возьмемся ж разам за задачу яе ажыўлення і адбудовы. Але памятайма! Мы аточаны даўнімі і новымі ілюзіямі, а яны вядуць у зман...

* * *

Дзе сёння мы знойдзем Ягелонскую ідэю? Паўсюль бачна толькі яе аспрэчванне. На мапе нашых краін, у іх гаспадарчай будове, у праграме школ, ва ўнутранай і знешняй палітыцы.

На мапе новай Польшчы на поўначы і ўсходзе праведзена лінія, пазначаная тысячамі слупоў (камічная, калі б не была такой трагічнай) – але дазвольце верыць, што гэта толькі выбрык новай гісторыі. Лінія, якая аддзяліла Вільню ад Коўна, аддала Маскве гістарычны Менск і Бабруйскую крэпасць, калі не казаць пра далейшыя страчаныя абшары на ўсходзе. Лінія, якая аддала біскупскі Жытомір і поўнае ўспамінаў Падолле – на карысць савецкай Украіны. Ці вымусіла правесці гэтую мяжу неабходнасць? Зусім не. Мы ўсе ведаем з уражанняў і досведу, перажытага ў 1921 годзе, што застрашаны поспехамі белагвардзейскай рэакцыі прадстаўнік саветаў (Іофе)² вяртаў тады Польшчы ўсю Менскую губерню разам з Палессем, але тагачасныя кіраўнікі польскага ўраду без ваганняў аддалі гэтыя землі на пагібель Расіі, толькі каб не мець клопату з беларускім пытаннем. Настолькі згасла ў сэрцах маральных здрайцаў і стваральнікаў Рыжскага міру вялікая ідэя мінулага і будучыні.

У галіне эканамічнай адбудовы дзяржавы бачна тое ж самае – грэбанне вартасцю і значэннем усходніх земляў. Доказам слабасці

¹ Іофе Адольф Абрамавіч (1883–1927) – савецкі партыйны дзеяч і дыпламат, у 1920–1921 гадах быў кіраўніком дэлегацыі Савецкай Расіі на мірных перамовах з Польшчай у Рызе. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

агульнага разумення гэтага пытання з’яўляецца тое, што памятаюць пра “Крэсы”, але забываюцца пра *краі*.

Крэсы! Асаблівая назва, вартая хаатычнага пераходнага перыяду, якая нясе ў сабе паняцце адвольнага скарачэння, сцягвання ці пашырэння – дзеля патрэбаў адной нацыі на землях трох іншых. Таму гэта назва ў аснове фальшывая. Прызналі ўжо гэта і ўлады, бо змянілі гэту назву на *ўсходнія ваяводствавы*, што набліжае да сапраўднай назвы – *ўсходнія краі (краіны)*.

Але паняцце “крэсаў” і надалей працягвае сваю штучную працу і ўзводзіць нетрывалыя будынкі, якія з розных бакоў змяце першы мацнейшы вецер, калі яны не злучацца з мясцовым фундаментам.

У Ягелонскія часы дзеялася інакш. Пад промнямі заходняй асветы раслі і развіваліся народы ў сваіх краях. Узвышаліся касцёлы і школы. Да іх ішоў мясцовы элемент, навучаўся, сам сабе даваў рады і моцнымі плячыма падтрымліваў супольную дзяржаву.

Сёння на гэтых землях (Віленшчына, Беларусь, Палессе, паўднёвая Русь) – тыя ж самыя нацыянальнасці, толькі стогадовая няволя іх падзяліла, а сусветная вайна парушыла іх грамадскія пласты. Зямянства³ і мясцовая інтэлігенцыя адсунутыя ад палітычных уплываў і кіравання, да палітычнага жыцця пакліканыя масы, якія яшчэ застаюцца цёмнымі, але з плынню часу яны выбіваюцца да святла і развіваюцца ў нацыі. Тым не менш, польскі цэнтральны ўрад, які дагэтуль сягае сваім зрокам і паняццем толькі да Буга, не здолеў даць гэтым масам добрую адміністрацыйную апеку, якая б фармавала ў іх шанаванне права і здаровае паняцце ўласнасці. Ён не здольны ні абараніць іх ад варожых навакольных уплываў, ні даць пад асветніцкім дзяржаўным кіраўніцтвам уласныя нацыянальныя школы там, дзе іх прагнуць. І ў той час, калі гэтыя маладыя слаі паўсюль па свеце рвуцца да святла і дасягаюць нацыянальнай свядомасці, калі сучасныя індусы ды егіпцяне вучацца ва ўласных вышэйшых школах – літоўцы з Віленшчыны, беларусы і русіны сваіх школаў, нават ніжэйшых і сярэдніх, мусяць дабівацца ад Польшчы цяжкай працай, неаднакроць дарэмнай. А на вялізных паўднёвых⁴ абшарах, дзе ўсіх нас лучыла адна вера, польскі ўрад, замест таго, каб у новых палітычных фор-

³ Зямянства (пол. *ziemianstwo*) – сацыяльная група, якая ўключала ўладальнікаў буйных і сярэдніх зямельных маёнткаў, атрыманых перадусім у спадчыну. – *Заўвага навуковага рэдактара*.

⁴ У арыгінале “паўночныя” (ро́дносна ро́ла́с кра́ју), але з кантэксту відавочна вынікае, што тут гаворка ідзе пра Украіну, таму, хутчэй за ўсё, гэта проста памылка. – *Заўвага перакладчыка*.

мах, бяспечных для дзяржавы, адбудоўваць вялікую справу русінскіх нацыянальнасцяў – нацыянальную Унію – іерархічна адбудоўвае і дзейна падтрымлівае праваслаўе, наноў замацоўвае ў насельніцтва ўсходніх краёў *накіданую Схізму* і адчыняе вароты ўплывам Расіі.

Тут ужо Ягелонская ідэя не толькі страчаная, але і растаптаная. Бо вядома, што першыя стваральнікі гэтай ідэі ў гісторыі – каралеўскі патрыярх Ягайла, геніяльны Вітаўт і светлая душою каралева Ядзвіга – з усіх сіл звязвалі Літву і славянскую Русь з Захадам, баранілі іх ад мангольскай Азіі. Шчодро гэтыя народы і краі адплацілі Захаду, Польшчы і супольнай дзяржаве, але сучасная Польшча бачыць у іх толькі... крэсы польскасці. Нічога не будзе, пакуль яна не ўбачыць тут замест крэсаў краіны і нацыі.

* * *

Людзі добрай волі з розных куткоў Польшчы стварылі таварыства з арганічнай памылкай у назве – “Таварыства апекі над крэсамі”*. І на першым жа спатканні гэтага таварыства з вуснаў заснавальніка прагучаў амаль распачны лозунг: “Без крэсаў не можа Польшча быць вялікай дзяржавай!” Так. У гэтым клічы адазваліся сум і мудрасць стагоддзяў. Запалілася праўда, але ў прызме нацыяналізму яна скрыўленая і фальшывая.

Прасякнутае толькі духам крэсовасці, Таварыства да гэтага часу не працуе ў Сейме, каб адчыніць усходнім краям новыя перспектывы развіцця, што непазбежна. Сялянству яно не дапамагае ў камасацыі зямлі, каб яго сілы не марнаваліся на раскіданых кавалачках першапачатковай гаспадаркі, абцяжаранай – з-за сваёй слабасці – непамерным падаткам. Таварыства не абараняе сялян у спрадвечным праве набываць родную зямлю, якое замяняе прывілеямі для асаднікаў, а з іншага боку не заслання іх ад знешняй падрыўной актыўнасці. Змянскія бастыёны, дзе марнуецца столькі святла, сіл і здольнасцяў, яно не абараняе ад непазбежнага для шмат каго зруйнавання – пры неразумна прынятых на сябе цяжарах і пры адначасовай закаснеласці. Там, дзе абудзілася нацыянальнае самапазнанне ў літоўскіх, беларускіх, русінскіх масаў, сябры Таварыства не дапамагаюць у стварэнні нацыянальных школ, авяяных духам Захаду, абапартых на лацінскі друк. Яны не перашкаджаюць і гвалтоўнаму згону дзяцей у польскія школы, там, дзе народ прагне сваіх (шмат дзе на Віленшчыне і ў паўночнай

Беларусі) – і не бяруць пад увагу, разам з кіраўнічымі сферамі, што прымусовая паланізацыя, якая ігнаруе этнічнае абуджэнне народаў, нідзе трывала не прышчэпіцца на ягелонскіх землях.

Расчараваныя патрыёты гэтых земляў, якія напачатку са здзіўленнем глядзелі на такое адраджэнне сваёй вольнасці ў польскай дзяржаве, зараз жа абараняюцца з усіх сіл, адмяжоўваюцца ад усіх і чакаюць, калі ўлады іх заўважаць ці радыкальна змяняцца абставіны. Але права на нацыянальнае развіццё на ўласнай тысячагадовай зямлі ніхто з іх не саступіць. Слабейшыя саступаюць на маральную і палітычную бездараж, што наносіць шкоду і ўласнай нацыянальнасці, і дзяржаве.

Калі суаднесці рысы дадзенай рэчаіснасці з прынцыпамі, якія ўтрымлівае Ягелонская ідэя, то непрадузяты розум мусіць прыйсці да сумнай высновы. Занядбанне пазітыўных этнічных пачаткаў – народаў, што выраслі на сваёй роднай зямлі, – і закрыццё ім шляху да развіцця замест мудрай дапамогі, пазбаўляе Польшчу дзяржаўнага права на валоданне гэтымі землямі, права, якое яна ўжо ў мінулым страчвала.

Даўней вялікай дзяржаве, якая не магла трымацца сілай сваіх занадта разняволеных палітычных правоў і празмернага палітычнага генія, дапамагаў, а не шкодзіў дуалізм, ці больш дакладна – федэралізм. Вялікае Княства Літоўскае адразу з самой Польшчы брала веды і святло, а ўзамен аддавала вялікую ды ўплывовую сілу, і доўгі час на ўсходзе трывалі наступствы моцнай, хоць і першабытнай палітычнай будовы даўняй Літвы. У тыя часы ўплывы супольнай дзяржавы сягалі ажно да Цверы і Мажайска, а межы даходзілі да двух мораў – Балтыйскага і Чорнага. Заходняя цывілізацыя ахоплівала і валодала апошнімі арыўскімі нацыямі на паўночным усходзе Еўропы – Літвой Палямона і славянскай Руссю. Але і найвыбітнейшая цывілізацыя не ўтрымаецца без фундамента здаровых палітычных правоў. На ўсходзе дзяржавы, у выніку пераносу цяжару ўлады пад Татры⁵, даўнія фундаменты зруйнаваліся, а новыя не былі адбудаваныя. Ужо ў “залатую” эпоху Жыгімонтаў у Польшчы толькі ўпрыгожвалася цывілізацыйная будова, аздабляліся дахі, а на падмуркі перасталі зважаць.

З кожным наступным стагоддзем на ўсходзе вялізнымі кавалкамі адпадаюць памежныя краі на карысць маскоўскай паводкі. Кіруючая

---

⁵ Маецца на ўвазе тое, што палітычнай сталіцай Каралеўства Польскага, да пераезду каралеўскага двара пры Жыгімонце III Вазе ў 1611 годзе ў Варшаву, з’яўляўся геаграфічна далёкі ад усходніх земляў Кракаў. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

нацыя ў звязе, польская нацыя, не бачыць усходняй небяспекі. Каралеўская ўлада ў выніку недахопу падставовых палітычных правоў усё больш сціскаецца на карысць празмернага індывідуалізму. У гэтых умовах не ствараюцца ніякія паняцці і законы, якія былі б здольныя абмежаваць грамадзянскую вольнасць правам грамадзянскага абавязку. Мацнеючая плынь палітычнага бяспраўя з часам усё больш аслабляла ў цэлым шляхецкім саслоўі Літвы і Русі даўнія рысы кіраванасці і выканання абавязку, якія паходзілі з этнічных крыніц. Праз некалькі пакаленняў наступіла безуладдзе, апрытомненне прыйшло запозна. Урэшце дзяржава стала безабароннай, аддадзенай на рабаванне чужынцам, але і тады, напрыканцы, сыны ўсходніх земляў з тыповымі для сваіх рас і краёў характарамі – Касцюшка, Чартарыскія, Любецкі (і шмат іншых) – намагаліся несці дапамогу пястаўскай зямлі, як маглі ратавалі закатаваную Рэч Паспалітую, аддавалі ўсё свае самародныя здольнасці і сілы.

...

Чаму ж змарнаваная праца цэлых краёвых пакаленняў?

Чаму парушаны тастамент продкаў на зямлі святога Андрэя Баболі?⁶

Што на гэта адкажа будучыня пакрыўджанай краіны?

А Польшча, калі своечасова адумаецца, можа столькі добра прынесці братнім краям, і столькі добра ў іх знайсці!

⁶ Баболя Андрэй (1591–1657) – каталіцкі святы пакутнік, які займаўся прапаведаннем уніяцтва на Палессі і быў за гэта пасля працяглых катаванняў забіты казакамі ў ваколіцах Янава-Палескага. – *Заўвага навуковага рэдактара.*